

tieproces en een uitleg van de Europese instituties. Deze twee onderdelen horen uiteraard wel thuis in een boek over Nederlandse publieke instellingen, nu Nederland al geruime tijd in het kader van de Europese Unie functioneert.

In een afsluitend hoofdstuk proberen de auteurs de veranderingen in het Nederlandse staatsbestel van de afgelopen zes eeuwen te verklaren, onder andere aan de hand van de titel van hun boek. Deze wijzigingen zouden het gevolg zijn van enerzijds radicale breuken met het verleden en anderzijds reacties daarop in de vorm van het zoeken naar consensus. Hier hadden de buitenlandse invloeden als verklarende factor in de ontwikkeling van de Nederlandse staatsinstellingen sterker aangezet kunnen worden. In de voorgaande hoofdstukken worden deze wel voldoende belicht.

Bovenstaande punten van kritiek doen niets af aan de kwaliteit van dit prima leesbare studieboek, dat qua leerstof zonder twijfel degelijk en evenwichtig is. Het traditionele karakter van de institutionele geschiedenis hadden de auteurs echter kunnen doorbreken door meer aandacht te schenken aan aspecten van politieke cultuur. Nadelig is verder de volle bladspiegel, mede door het ontbreken van verhelderende schema's en aantrekkelijke illustraties. Maar daar staat een lage aanschafprijs tegenover, die voor geen student een beletsel hoeft te zijn. Dit boek verdient met andere woorden een ruimer gebruik dan alleen in Tilburg.

Joop W. Koopmans, Rijksuniversiteit Groningen

MIDDELEEUWEN

Mulder-Bakker, A.B., *Verborgen vrouwen. Kluizenaressen in de middeleeuwse stad* (Middellevse studies en bronnen 106; Hilversum: Verloren, 2007, 160 blz., €19,-, ISBN 978 90 6550 996 3).

In dit boek staan vrouwen centraal die, hoewel ze zich terugtrokken uit de wereld, midden in de samenleving bleven staan. Vrouwen die meestal een heel leven achter zich hadden, en zich soms pas na het overlijden van hun echtgenoot en de volwassenheid van kinderen konden wijden aan een min of meer zelfstandig leven, gebaseerd op hun eigen intellectuele en spirituele prioriteiten. Dat is het beeld dat Mulder-Bakker schetst in dit merkwaardige boek, waarin ze in een toegankelijke taal opgestelde hoofdstukken afwisselt met beeldessays. In wezen gaat het om een ge vulgariseerde en door het beeldmateriaal ook aangevulde versie van haar boek *Lives of the Anchoresses. The Rise of the Urban Recluse in Medieval Europe*. Hierin stond het fenomeen van de stadskluizenaressen centraal, vrouwen die vooral in de streken tussen Seine en Elbe in betrekkelijk groten getale hun toevlucht zochten tot een leven van afzondering in de sterk geurbaniseerde samenleving van de twaalfde tot de vijftiende eeuw. In haar wetenschappelijke studie heeft Mulder-Bakker die schijnbare paradox met succes verklaard, en dit boek is daarvan de uitloper,

bestemd voor een breed publiek.

Centraal staan vragen als hoe het verschijnsel van de kluisnares zich inpaste in het stedelijke leven, hoe deze vrouwen hun leven concreet organiseerden, tot welke intellectuele en spirituele prestaties zij in staat waren, hoe zij zich verhielden tot de bredere kaders van de kerkelijke instellingen en ten slotte ook welke betekenis zij hadden voor de mensen in hun omgeving. Mulder-Bakkers agenda voor dit boek is aan te tonen dat het beeld dat negentiende- en twintigste-eeuwse mannelijke historici gaven van kluisnaressen als deemoedige, meestal slechts matig ontwikkelde en van de wereld afgezonderde kwezels aan een grondige herziening toe is. Zij geeft deze vrouwen een centrale plaats in het stedelijke leven van de Lage Landen, en argumenteert dat het verschijnsel samenhangt met de veranderende samenleving van die tijd, waarbij de opkomst van de burgerij, de handel, nijverheid en de ontwikkeling van stedelijke (in tegenstelling tot heerlijke) instellingen een duidelijke rol hebben gespeeld. Hun functie stond in direct verband met de behoeften van die nieuwe gemeenschappen.

Het geheel bestaat uit twaalf hoofdstukken. In zes niet geïllustreerde artikels komen de biografieën van zes kluisnaressen aan bod. Aan de hand van hun vaak bewogen en tot de verbeelding sprekende levensverhaal bespreekt de auteur een aantal kerngedachten en -hypothesen uit haar wetenschappelijke werk. Daarbij staan de zes vrouwen voor zes verschillende kernthema's, en spreiden hun levens zich uit over de vier laatste eeuwen van de middeleeuwse periode. Hoewel het niet nodig is de zes hoofdstukken als een chronologisch coherent geheel te lezen, blijkt hieruit toch wel dat 'de tijd rijp was voor dit nieuwe type van religieuze vrouw, een type dat grote aantrekkingskracht zou gaan uitoefenen' (20). Daartussen weeft zij zes beeldessay's, die niet alle letterlijk verband houden met deze vrouwen, maar die aan de hand van objecten en voorstellingen uit hun materiële cultuur diepte willen geven aan hun religieuze en maatschappelijke ervaringswereld.

Mulder-Bakker beheerst de kunst een complexe materie, waarvan de studie gehinderd wordt door allerlei methodologische problemen, op een heldere manier te presenteren. Dat maakt van haar verhaal van deze vrouwen een boeiende leeservaring (vooral de bespreking van het leven van de moeder van Guibert van Nogent spreekt erg tot de verbeelding), die met gepaste regelmaat onderbroken worden met visueel en inhoudelijk erg aantrekkelijke afbeeldingen. Het boek onderscheidt zich ook door de intelligente commentaren op deze voorstellingen en door de bewuste keuze van de auteur om hierin niet de platgetreden paden te bewandelen maar actief en, zo mogen we toch veronderstellen, met de nodige moeite op zoek te gaan naar beelden die zowel relevant zijn voor haar onderwerp als iets nieuws te bieden hebben voor wie vertrouwd is met de steeds terugkerende plaatjes in de handboeken.

Natuurlijk zijn er wel wat punten van kritiek mogelijk: zo wordt er in de proloog nogal kort door de bocht gegaan als het er om gaat de nieuwe ontwikkelingen in de samenleving van de twaalfde en dertiende eeuw en hun gevolgen voor het geestelijke leven van vrouwen af te zetten tegen de periode die hieraan voorafgaat. In het boek verschuilen zich overigens nogal wat aanwijzingen dat we met het uittekenen van dat soort cesuren voorzichtig

moeten zijn; dat had wel wat meer aandacht verdiend. Ook had het geen kwaad gekund de lezer wat meer in te lichten over de verschillende debatten die aangaande het onderwerp van dit boek lopende zijn. Nu lijkt het immers alsof Mulder-Bakker zich als enige contemporaine historica afzet tegen haar mannelijke voorgangers.

Voor vorsers die zich vanuit hun eigen onderzoek interesseren in het fenomeen van laatmiddeleeuwse kluisenaarsvrouwen in de steden van de Lage Landen is dit niet de meest aangewezen toegang tot het onderzoek van Anneke Mulder-Bakker. Maar zo heeft zij het ook niet bedoeld: dit is een werk bestemd voor vorsers van wie het onderzoek niet meteen aanleunt bij het hare. Ook verdient het een plaats op de boekenplank van niet-historici.

Steven Vanderputten, Universiteit Gent

Warnar, G., *Ruusbroec. Literature and Mysticism in the Fourteenth Century* (Brill's studies in intellectual history 150; Leiden, Boston: Brill, 2007, vi + 370 blz., €99,-, ISBN 978 90 04 15869 6).

In het eerste deel van zijn inleiding, getiteld 'Contested Wisdom' ('Omstreden wijsheid'; ik zal meestal verwijzen naar de titels/terminologie uit het Nederlandstalige origineel uit 2003) wijst de auteur erop dat Ruusbroec – die hedentendage wordt gerekend tot de grootste christelijke mystici – kort na zijn dood bij tijdgenoten niet onomstreden was. Het was met name de Franse theoloog Jean Gerson, die zo zijn twijfels had bij Ruusbroecs *Die gheestelike brulocht*, dat naar zijn mening te geleerd was om op een geloofwaardige manier als werk van goddelijke inspiratie te kunnen worden beschouwd. Vanuit Ruusbroecs klooster Groenendaal kwam er direct 'tegenas' van onder andere Jan van Schoonhoven, wiens pleidooi echter niet in staat was iets te veranderen aan Gersons oordeel. Theologie moest toch als laatste toetssteen kunnen fungeren voor geopenbaarde waarheid; waarvan hij overigens niet ontkende dat deze bestond. Het kort daarna verschenen *De origine monasterii Viridisvallis* (Over de oorsprong van het klooster Groenendaal) van Henricus Pomerius legt ook de nadruk op Ruusbroecs begenadiging als mysticus.

In deel twee van de inleiding wordt aangegeven dat de historische dimensies van Ruusbroec in de schaduw zijn gebleven van de aandacht voor zijn mystiek. Hij moet als het ware weer 'teruggeplaatst' worden in de historische letterkunde, temidden van de vertegenwoordigers van de veertiende-eeuwse religieuze cultuur, in wier gezelschap hij zijn werken schreef. Warnar realiseert zich dat dat niet eenvoudig is vanwege de schaarse gegevens. Over zijn leven is niet veel bekend, van zijn werken kan er slechts één gedateerd worden. Daarom zal vooral bovengenoemde Pomerius gebruikt worden; zijn tekst is een onmisbare bron, hoewel die uiteraard niet klakkeloos overgenomen moet worden. Er zal dus onderzoek gedaan worden naar de levensomstandigheden van Ruusbroec, de mensen voor wie hij schreef en de omstandigheden waardoor hijzelf werd beïnvloed.